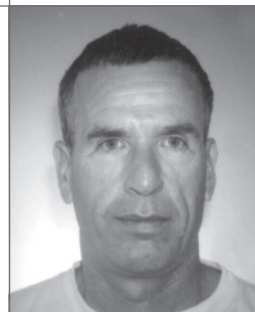

שר הביטחון אריאל שרון, הרמטכ"ל רפאל איתן, עוזר הרמטכ"ל אלוף יונה אפרת ואלוף פיקוד הצפון אמיר דורי מעיינים במפות הקרב

מטרה אחת יותר מדי

את הישגו הגדול ביותר של צה"ל במלחמת שלום הגליל - הוצאת כל הגליל מטווח האש של אש"ף - הוא השיג לאחר 48 שעות. אולם בעיני הציבור התקבעה התודעה שמלחמת שלום הגליל לא הייתה מוצלחת. הסיבה לכך היא הרחבת המהלכים הצבאיים אל מעבר לתחום הקונסנזוס, אל יעדים רחוקים, שהחתירה אליהם שחקה עד דק את הישגי היממות הראשונות

אל"ם (מיל') יהודה וגמן

חוקר היסטוריה צבאית

העיסוק בתחום הצבאי של מלחמת שלום הגליל התמקד עד כה בעיקר בביצועי היחידות הטקטיות של צה"ל, ככּושר המצביאות של מפקדיו, במידת הכשרתם לתפקידיהם ובשלל הבעיות הצבאיות העולות לדיון בעקבות כל מלחמה.¹ המאמר הזה ינסה להרחיב מעט את היריעה ולטעון כי קיימים שני גורמים נוספים ומשמעותיים לאי-העמידה של כוחות צה"ל במשימות שנקבעו להם בשבוע הראשון של מלחמת שלום הגליל ולשקיעתם לאחר מכן ב"זחילות" ובמצור הממושך על ביירות. הגורם הראשון היה תהליך קבלת ההחלטות בממשלת ישראל, שלא הצליח לייצר הנחיות ברורות לצה"ל, מכיוון שמנגנוניו הסתבכו ברשתם של מה שמכונה אצל שיף ויערי "טכסיסי הערמה" שיצר שר הביטחון כלפי הממשלה.² הגורם השני היה השפעתה של מלחמת יום הכיפורים על רוח הלחימה ועל הדבקות במשימה של מפקדי צה"ל, בעיקר במילואים.

עמנואל ולד, המבקר הבולט ביותר של צה"ל בעקבות מלחמת שלום הגליל, ממעיט מאוד מההשפעה שהייתה לתהליך קבלת ההחלטות בממשלה על ביצועי הצבא ב-1982. בספרו "קללת הכלים השבורים" הסתפק ולד בהערת שוליים בלבד בנוגע לגורם הזה, שבה טען כי "בתנאים אלה [כפי שהיו מערכות היחסים בתוך הממשלה ומול צה"ל - יו"ן] נראה כי אין להפריז במידת ההשפעה שהייתה לממשלה כקולקטיב על ההחלטות הצבאיות שהתקבלו במהלך המלחמה".³ בלי לגרוע מאיכות האבחון של ולד את שורשי בעיותיו הצבאיות של צה"ל במלחמת שלום הגליל, סבורני כי השפעתו של תהליך קבלת ההחלטות הבעייתית בממשלה על ביצועי הצבא הייתה הרבה מעבר למה שהוא מייחס לו במחקרו מלפני 20 שנה.

המטרה המוצהרת של המלחמה - להוציא את יישובי הגליל מטווח האש הארטילרית של אש"ף - נשענה על הסכמה גורפת בציבור ובממשלה. אלא שכלל שהלחימה העמיקה והתמשכה, הלך והתברר לציבור ולצה"ל כי מטרת המלחמה היא לא פחות מ"הקמת ממשלה חוקית בלבנון, שהיא חלק מהעולם החופשי וחייה בשלום עם ישראל".⁴ השגת המטרה הזאת חייבה עמידה בעידים שבספרם של שיף ויערי "מלחמת שולל" מוגדרים "דמוניונים",⁵ והם כלל לא נכללו בהחלטת הממשלה הראשונית על מטרת המלחמה. היעדים האלה נקבעו לאורה של "תפיסה חד-ממדית של מציאות מורכבת"⁶ בזירה הלבנונית הסבוכה ורבת הסתירות. המאמץ להשיג אותם הביא לבזבוז זמן רב ולשחיקה של משאבים יקרים ובעיקר של מוראל ושל קונסנוס לאומי, שבלעדיהם לא הייתה ולא תהיה לצה"ל היכולת לממש את מלוא עוצמתו. הניסיון העיקש

להציב בלבנון ממשלה נוצרית אוהדת לישראל, הנתמכת בקני התותחים של צה"ל - רעיון שהיה אבן הראשה של התפיסה האסטרטגית שעמדה בבסיס כוונותיו הנסתרות של שר הביטחון שרון⁷ - שחק בסופו של דבר לא רק את ההישג המידי של הרחקת האש מהגליל, אלא גם את ההישג החשוב של גירוש מפקדת אש"ף מביירות, שהושלם ב-1 בספטמבר 1982.

מטרת המלחמה

ביום שבו פרצה מלחמת שלום הגליל הצהירה הממשלה על מטרה ממשית וברורה, שהשגתה חייבה להגיע לקו בעומק 40 קילומטר מצפון לגבול. אלא ששר הביטחון חתר למימושה של מטרה שהייתה במרחק כפול משם - בביירות. לא רק המרחק הפיזי היה כפול. גם מספר הגורמים המשפיעים על ניהול המערכה ועל תוצאותיה האפשריות הלך והוכפל ככל שצה"ל התקדם צפונה בדרכו ליעדו הסופי. המבצעים ברמה הטקטית לא הבינו בתחילה מהי המטרה האסטרטגית הרחוקה של שר הביטחון, וכאשר הבינו אותה - עם ההגעה לביירות - לא הזדהו איתה. כתוצאה מכך במשך כל

הניסיון העיקש להציב בלבנון ממשלה נוצרית אוהדת לישראל, שחק בסופו של דבר לא רק את ההישג המידי של הרחקת האש מהגליל, אלא גם את ההישג החשוב של גירוש מפקדת אש"ף מביירות

המלחמה ועד לעזיבת מרחב ביירות בספטמבר 1983 פעלו אנשי הצבא בתווך - שהפך לבעייתי יותר ויותר - שבין הפקודות הצבאיות, שנועדו לממש את מטרת "לבנון החיה בשלום עם ישראל" לבין העובדות שהבהירו להם כי מדובר במטרה שלא ניתן להשיגה. אל הפער בין ההישגים בחזית לבין מטרת הלחימה הצטרפה גם התנגדות העורף למלחמה - התנגדות שהלכה וגברה ככל שהתברר כי מדובר במטרה שאין שום סיכוי לממשה.

במציאות הזאת, שאותה חווה צה"ל לראשונה במלחמת שלום הגליל, היה זה רק עניין של זמן עד שהמתח שנוצר בין הרמטכ"ל ושר הביטחון לבין מפקדי יחידות השטח יהפוך לעימות גלוי. ואכן ערב הפריצה לביירות, בראשית אוגוסט 1982, הודיע מח"ט השריון הסדיר, אליים אלי גבע, כי הוא מבקש לשחררו מהפקוד על חטיבתו מכיוון שהוא אינו מסכים יותר עם מטרת המלחמה. הרמטכ"ל הודיע לגבע כי הוא מפוטר מצה"ל, לא

לפני שהתאפשר לו להיפגש עם שר הביטחון, עם ראש הממשלה ועם אלופים ורמטכ"לים במילואים. כל אלה לא הצליחו להניא אותו מכוונתו.⁸ אל סערת גבע הצטרפה במהרה מהומת חטיבת הצנחנים "שלא גויסה". מפיצי צווי הגיוס של החטיבה, שנועדה להשתתף בפריצה למערב ביירות, מצאו בתים נעולים או הודעות על כך שהדיירים יצאו לנופש, ואין אפשרות להתקשר איתם.⁹ בסופו של דבר התייצבה החטיבה כולה בביירות, אך קשה היה שלא להבין כי העיכוב היוזם של הגיוס נועד להעביר מסר בוטה מטעמם של מפקדי החטיבה אל מקבלי ההחלטות בצה"ל ובממשלה שמוטב להם לבחון היטב את מעשיהם.

עזר ויצמן: "אנו נערכים עד כיבוש ביירות"¹⁰

הרעיון להגיע לביירות כדי לסלק משם את מפקדת אש"ף לא נולד ערב מלחמת שלום הגליל. כבר בספטמבר 1979 - בהנחיותיו של עזר ויצמן, שר הביטחון באותה העת - הוכנה בצה"ל תוכנית שבסעיף "הכוונה" שלה נאמר: "צה"ל יכבוש את דרום לבנון עד קו גיוניה-זחלה, ישמיד כוחות מחבלים על מנת ליצור מצב חדש במרחב, ישמיד כוחות סוריים ולבנוניים המתחייבים מביצוע המשימה".

בינואר 1980 אמר שר הביטחון ויצמן בישיבה שעסקה בהתפתחויות אפשריות בלבנון: "אנו נערכים עד כיבוש ביירות. יש לנו תוכנית של כניסה לדרום לבנון עד לזהרני. יש תוכנית להתחבר עם הנוצרים. יכול להיות שבבוא העת נשתמש בתוכנית זו". באפריל 1980, בעקבות הפיגוע בבית הילדים במשגב-עם, אמר ויצמן: "במלחמה עם מחבלים יש לעשות פעולות משמעותיות... בסופו של דבר נצטרך להגיע למצב של השתלטות על שטח גדול של לבנון... החל מהבפור כדי להקל על חדאד עד לזהרני ועד לביירות... לפיכך מה שאנו מציעים היום זאת פתיחת סדרת פעולות... כאשר בסופה אנו עשויים גם להגיע לפעילות יותר רצינית כלפי ארצות המסייעות למחבלים כמו ביירות עצמה וכיו"ב". בנובמבר 1980 אמר נציג הרמטכ"ל לממשלה: "בהנחה שעשוי להיות מצב שצטרך לכבוש את כל דרום לבנון עד קו ביירות כדי להתחבר למובלעת של נוצרי הצפון... קיימת תוכנית המבוססת על מערך סדיר עם גיבוי מילואים".¹¹

במקביל לתהליכי התכנון הלכו וגדלו ריכוזי אש"ף בדרום לבנון וכך גם עוצמת הארטילריה שעמדה לרשותם. בקיץ 1981 פתח הארגון במלחמת התשה באמצעות טרור ארטילרי, שיש הטוענים שהייתה גם תגובה לפעולות צה"ל הנמשכות בדרום לבנון.¹² בשבוע של אמצע יולי 1981 נחתו על הגליל 1,200 רקטות ופגזים. 6 נהרגו ו-59 נפצעו, החיים בגליל

באותה העת. במונחי נקודות בשטח מדובר היה בקו העובר מצידון שעל היס התיכון ועד לאגם קרעון שבמוצא הדרומי של בקעת הלבנון.¹⁵ ואכן החלטת הממשלה ב־5 ביוני 1982 קבעה כי מטרת המלחמה היא "להוציא את כל יישובי הגליל מטווח האש של הטרוריסטים המרוכזים - הם, מפקדותיהם ובסיסיהם - בלבנון. בעת ביצוע החלטה זו אין לתקוף את הצבא הסורי, אלא אם הוא יתקוף את כוחותינו".¹⁶ לשרי הממשלה לא נאמר דבר וחצי דבר על התוכנית האחרת שאותה התכוון צה"ל לבצע, ושאליה הוא התכוון בשלוש השנים שקדמו למלחמה.

ב־1987, בהרצאה בפני המרכז למחקרים אסטרטגיים באוניברסיטת תל־אביב, אמר שרון עצמו על מטרות המערכה ב־1982 כי: "ראשית, המטרה המוגדרת והעיקרית של המבצע היא חיסול איום המחבלים, כלומר, חיסול עוצמתם הצבאית וגם תשתיתם כולה, כולל ובמיוחד ביירות". והוא הוסיף: "הישג המינימום שיש להבטיחו בכל מקרה ומייד עם התחלת המבצע הוא הוצאתם של יישובי הצפון וגם של אצבע הגליל מטווח ההפגזות... מבצע כזה צריך להתנהל בדרך שלא תהיה בו פגיעה בשיעים, בדרוזים ובנוצרים. אסור בשום פנים ואופן לפעול כדרך שפעלנו במבצע ליטני (1978). מגמה זו גם משרתת את היעד המדיני של הקמת ממשלה חוקית בלבנון, שהיא חלק מהעולם החופשי וחיה בשלום עם מדינת ישראל".¹⁷

על הרעיון המבצעי אמר שרון כי: "חבירה לאזור הנוצרי בלבנון - אשר בהיותה הדרך היחידה לניתוק ביירות והדרך הטובה והקצרה ביותר לניתוק כביש ביירות-דמשק בלא התנגשות עם המערך הסורי העיקרי בבקעא - היא במציאות התנאי להגשמת כל המגמות שנוכרו". לאחר מכן הוסיף שרון ואמר: "אני מדגיש עוד פעם: לא זאת המטרה שלנו. אבל אם כבר נמצאים שם (בביירות)... צריך לנסות ליצור מצב שבאמת תתפתח מציאות פוליטית שונה בלבנון".¹⁸

40 ק"מ או 80 ק"מ?

עוד הרבה לפני שנחשפו ליעד האסטרטגי הגדול - "ליצור מצב שבאמת תתפתח מציאות פוליטית שונה בלבנון" - נחשפו מפקדי צה"ל לסתירות מהותיות בנוגע ליעדיה הקרקעיים של המלחמה. ביום פרוץ המלחמה ובעת שסיימו את נוהל הקרב להתקדמות דרך הרי השוף אל כביש ביירות-דמשק, הנמצא במרחק של 80 קילומטר ממטולה,¹⁹ שמעו מפקד אוגדת עינן וחיליו משידורי הרדיו הודעה על כך שממשלתם החליטה כי מטרת המלחמה היא "להוציא את כל יישובי הגליל מטווח האש של הטרוריסטים המרוכזים - הם, מפקדותיהם ובסיסיהם - בלבנון. בעת ביצוע החלטה זו אין

ביקור של מנצחים: ראש הממשלה, מנחם בגין, מבקר במבצר הבופור אחרי שנכבש ב־7 ביוני 1982 | עד שהתמנה אריאל שרון לשר הביטחון, דיברו ראשי צה"ל ושר הביטחון באותה השפה ועל אותה מטרת מלחמה

שר הביטחון הניח, ובצדק כפי שלמד בהמשך, כי חזונו האסטרטגי מרחיק הלכת ייתקל בהתנגדות - אם הוא יוצג לשרים ולצמרת צה"ל באופן בהיר וברור

חזונו האסטרטגי מרחיק הלכת ייתקל בהתנגדות בממשלה ואף בצבא - ולו רק עקב המחיר בדם שיידרש לשם כך - אם הוא יוצג להם באופן בהיר וברור. משום כך, ככל הנראה, הסתפק שר הביטחון באמירות דו־משמעיות וברמיזות בנוגע לחזונו האסטרטגי, תוך שהוא יוצר מנגנון עקיפה של הבלמים שיכולה הייתה הממשלה להפעיל נגד מימוש תוכניתו. הכלי העיקרי שבו עשה שרון שימוש לצורך עקיפת הממשלה היה בלימת זרימת המידע מצה"ל אליה ובחזרה. כאשר הפך שר הביטחון לחוליה המקשרת היחידה בין צה"ל לממשלה ולהפך, קל היה לו לשלוט בלעדית במידע הזורם ביניהם וכך לתמרן את שניהם על־פי צרכיו ולשם מימושה של תוכניתו.¹⁴

ב־16 במאי 1982, שלושה שבועות לפני שהחלה המלחמה, התקיימה פגישה בין ראשי האופוזיציה שמעון פרס, חיים בר־לב ויצחק רבין לבין שר הביטחון שרון וראש הממשלה מנחם בגין. לדברי שר הביטחון, הוא אמר לשלישייה כי המבצע לא יחרוג מטווח 40 קילומטרים, משמע טווח הארטילריה ארוכת הטווח שהייתה בידי אש"ף

המזרחי ובאצבע הגליל שותקו כמעט כליל, ו־40% מתושבי קריית־שמונה נטשו אותה. נטישה התרחשה גם ביישובים האחרים, במושבים ובקיבוצים. הפסקת אש שהושגה עם אש"ף הייתה בעבורו הישג חשוב, וכך הוא גם הציג את הדברים. לצה"ל, שלא הצליח לשתק את הארטילריה של אש"ף בעזרת חיל האוויר או באמצעות אש הארטילריה שלו, היה ברור שרק מבצע קרקעי נרחב יכול לשנות את תמונת המצב.¹³

"מזרח תיכון חדש" בלבנון - גרסת שרון

עד שהתמנה שרון לשר הביטחון, דיברו ראשי צה"ל ושר הביטחון באותה השפה ועל אותה מטרת מלחמה. מינויו של שרון הביא להרחבתה של מטרת המלחמה, שלא הסתפקה עוד בסילוקו של אש"ף מדרום לבנון ואולי גם מביירות, אלא חתרה ליצור מצב אסטרטגי חדש ומהפכני, שכתוצאה ממנו יפעלו לבנון וישראל שכם אחד נגד הפלסטינים בלבנון. היה זה "המזרח התיכון החדש" בגרסת שרון בלבנון, שלשם מימושו נדרש שיתוף פעולה, שיכול היה להתרחש רק בתנאי שבראש לבנון יעמוד אדם שהאינטרסים שלו, בעיקר בכל הנוגע לסילוק אש"ף, יהיו דומים לאלה של ישראל. גורמי הכוח שיכולים היו לפעול נגד הרעיון, ובעיקר הסורים, אמורים היו להיות מסולקים מהמרחב על־ידי צה"ל, ואילו גורמים אחרים, כמו הדרוזים בהרי השוף או השיעיים בדרום לבנון, כלל לא הוכנסו למשוואת הכוחות.

שר הביטחון הניח, ובצדק כפי שלמד בהמשך, כי

בכביש הפיתולים לביירות - צנחניו של אל"ם יאיר בתנועה רגלית בגבעות שמעל דאמור | כדי להגיע ליעדי המלחמה - ביירות וכביש ביירות-דמשק - תוך הימנעות מקרבות עם הסורים צריך היה לנהל קרב התקדמות מהיר ורצוף הן בגזרת הרי השוף שבמרכז לבנון והן בגזרת החוף

לפעול לאורך הר הלבנון, כאשר מגמתה היא דהר אל-בידר. בהגיעה למעבר הבטרי אזדקק לאישור הממשלה להתקדם מעבר לו, אך היא עדיין רחוקה משם... סיכמתי עם הרמטכ"ל אחרי הצהריים ביום ראשון להכניס את הכוח שנועד לחדור בגזרה המרכזית ולהגיע לכביש ביירות-דמשק כדי לנתקו וכדי ליצור איום על העורף ועל האגף של הסורים בבקעה... התנועה צפונית טעונה, כמובן, אישור הממשלה".²² למחרת, בצהרי יום שלישי, 8 בחודש, ועל-פי החלטת הממשלה, הורה המטכ"ל שאוגדת ירון, שפעלה בציר החוף, "תעבור את דאמור קילומטר אחד צפונה, ואוגדה נוספת תגיע לאוטוסטרדה בכוננות לנוע לדהר אל-בידר".²³ ההנחיות האלה מסבירות את אי-קבלת האישור לבקשת החטיבה המובילה באוגדת עינן לתפוס שטחים שולטים מעבר לבטרי כדי להכין את המשך התנועה לאחר התעכבותה לצורך מילוי דלק. כמו כן הן מסבירות את התעכבותה של אוגדת ירון במקומה על ציר החוף, שכלל גם ניסיון להחזיר את חטיבת הצנחנים, שכבר החלה באיגוף ההררי שלה, בחזרה לדאמור.²⁴ אם כביש ביירות-דמשק במרכז והחבירה לנוצרים מדרום לביירות היו היעדים שנועדו לממש את מטרת המערכה, הרי שתהליך קבלת ההחלטות בממשלה תרם תרומה משמעותית לקטיעת רצף הלחימה ולאיי-ניצולה של הפתעת האויב.

אילו מטרת המלחמה הייתה רק זו שקבעה ממשלת ישראל ב-5 ביוני, היה צה"ל מודיע על השלמת המשימה לכל המאוחר עד 8 ביוני 1982

בדיעבד ברור לכול כי אילו מטרת המלחמה הייתה רק זו שקבעה ממשלת ישראל ב-5 ביוני, היה צה"ל מודיע על השלמת המשימה - הרחקת הארטילריה מהצפון - בתוך 48 שעות משעת הש"י, משמע לכל המאוחר עד 8 ביוני 1982. הטיהור הסופי של צור, של צידון, של רמת נבטייה ושל המרחב שמדרום לליטני היה נמשך עוד כמה ימים, אך הוא היה מתרחש בלי שאש"ף יכול היה להפריע להחזרת שגרת החיים לגליל ולצפון ישראל.

אלא שלא כך אירע. דרך התקדמותה של המלחמה, שדילגה בממשלה בקשיים רבים ממדרגה למדרגה, מאישור לאישור ומוויכוח לויכוח - והוויכוחים אלה גלשו היישר אל הכוחות הלוחמים - הייתה מחד קרקע פורייה לצמיחתה של ההסכנות בקרב הצבא, ומאידך איפשרה לאויב להבין טוב יותר את מגמתו של צה"ל. דוגמה להסכנות הזאת היא העיכוב הממושך של אוגדת עינן מדרום לנהר הבטרי.²¹ בהרצאתו בשנת 1987 התייחס שרון לעיכוב הזה ואמר כי בליל 6-7 ביוני 1982 הוא הציג לממשלה מצב שבו "אוגדה נוספת תמשיך

לתקוף את הצבא הסורי, אלא אם הוא יתקוף את כוחותינו".²⁰ המשמעות הפשוטה של הודעת הממשלה הייתה התקדמות של לא יותר מ-40 קילומטרים צפונית ובוודאי שלא בציר התנועה המתוכנן של האוגדה, שעבר מתחת לאפס של הסורים. גם אוגדת ירון, שהונחתה מהים מצפון לצידון, סבלה מאותה הבעיה בדיוק. מחד היא תוכננה לנחות באזור צידון, ומאידך לא נאמר למפקדיה מה יהיה היעד הבא שלה: צפונית לדאמור ולביירות, לאור מטרתה המורחבת של המלחמה על-פי שר הביטחון, או דרומה לכיתור צידון בלבד, לאור מטרתה המצומצמת של המלחמה על-פי החלטת הממשלה.

כדי להגיע ליעדי המלחמה - ביירות וכביש ביירות-דמשק - תוך הימנעות מקרבות עם הסורים צריך היה לנהל קרב התקדמות מהיר ורצוף הן בגזרת הרי השוף שבמרכז לבנון והן בגזרת החוף. הצירים בגזרות האלה נבחרו הן מכיוון שהסורים לא הגנו על הצירים בהרי השוף בואכה כביש ביירות-דמשק, והן מכיוון שבמערך ההגנה של אש"ף על ציר החוף היה פער גדול בין מערך צידון לבין מערך דרום ביירות. על-פי תכנוני צה"ל ובהתאם לתפיסתו של שר הביטחון, נועדו נקודות התורפה האלה להיות מנוצלות לשם חדירה מהירה לעומק מערכי האויב ולהתייצבות כוחות בהיקף של אוגדה אחת לפחות הן מדרום לביירות, במרחב שבשליטת הנוצרים, והן במעבר דהר אל-בידר על כביש ביירות-דמשק. ההתייצבות של אוגדת עינן על כביש ביירות-דמשק וניתוק ערי הבירה של לבנון ושל סוריה זו מזו כתוצאה מכך נועדו הן להקל על החבירה לנוצרים, שנחשבו לגורם ידידותי שיסייע לצה"ל לגרש את אש"ף מלבנון, והן כדי לאיים מהאגף על צבא סוריה בבקעת הלבנון, מה שהיה אמור לגרום לו לפנות אותה ללא קרב.

אלא שאת המתקפה, שרכיבי התחבולה והתעוזה שבה היו מבריקים לכל הדעות, לא ניתן היה לממש במהירות - בעיקר עקב המתח הבלתי פתור בין שתי מטרות המלחמה, המוצהרת והנסתרת, שלא איפשר למפקדים לדבוק במשימותיהם לאור מטרה מערכתית אחת וחד-משמעית. שר הביטחון עצמו העיד בהרצאתו ב-1987 על תהליך קבלת ההחלטות בממשלה: "אמרתי שבתום 12 שעות לדעתי הממשלה תצטרך להיפגש. ממילא היא תצטרך לשבת כל זמן המערכה ולקבל החלטה קרדינלית: מה מגמותיה להבא, כשאנו יודעים מה ניתן להפיק ממהלכים שמטרתם להגיע ליעדים צפוניים יותר". שרון אמר כי באותו השלב התערב ראש הממשלה בגין ואמר: "אני רוצה לומר שהממשלה תחזיק כל עת המבצע את היד על הדופק. אם יהיה צורך לכבוש את ביירות, תחליט על כך הממשלה. שום דבר לא יתגלגל מעצמו..."

עוד לפני תחילתה של הפעולה.

מקום נוסף שבו נחשף הנזק שבאי-הבהרתה של מטרת המערכה המפורשת היה בפרשת "הזחילות" לכביש ביירות-דמשק. כפי שהוזכר לעיל, עד להפסקת האש ב-11 ביוני לא עמדה אוגדת עינן ביעד שניתן לה - להגיע לכביש בגזרת הרי השוף. ההגעה לכביש וניתוק ביירות מדמשק היו תנאים הכרחיים לניתוק אש"ף מתמיכה סורית ואיפשרו גם את החבירה לנוצרים, שהייתה אבן היסוד בתוכניתו של שרון. מכיוון שכך נאלץ צה"ל להמשיך להתקדם לכביש למרות הפסקת האש שהוא הסכים לה באופן רשמי. הרצון שלא להפר באופן גלוי את הפסקת האש יחד עם ההימנעות מחשיפת המטרה הסופית הן לממשלה והן לכוחות צה"ל חיבו את התקדמותם בצעדים קטנים בסדרת קרבות, שמטרתם לא הייתה ברורה לכוחות עקב מנגנון ההסתרה שפעל מטעם שר הביטחון מול צה"ל ומול הממשלה.

כתוצאה מכל אלה החל - בעיקר ביחידות המילואים - תהליך הולך וגובר של תהיות על מטרת המלחמה כולה, ובעיקר החלה הסתייגות גוברת מהמחיר בנפש שנדרש לשם כך. הטענות העיקריות שהושמעו באוזני סגן הרמטכ"ל, אלוף משה לוי ("משה וחצ"י"), בעת שביקר ב-24 ביוני אצל היחידות שפעלו כדי להגיע לכביש ממזרח לביירות, היו שהמשימות אינן בהירות ושהלחימה מתנהלת בחוסר החלטיות וללא ריכוז מאמץ לשם השגת הכרעה מהירה. בשל ההכרח לעקוף את הפסקת האש אבל לזכות בכל זאת בהישגים צבאיים לא הורשו הכוחות להפעיל ארטילריה ומדי פעם אף הוחזרו לאחור מרכסים שכבשו, והסורים מיהרו לתפוס אותם מחדש.²⁹

המצב הבלתי אפשרי הזה לא היה תוצר פעולותיו של צה"ל אלא של תהליך קבלת ההחלטות בממשלה, שמחד קיבלה על עצמה הפסקת אש ומאידך החליטה לאשר בהשפעתו של שר הביטחון את הפעילות הצבאית, בתנאי שלא תבלוט העובדה שמדובר בהפרה בוטה של אותה הפסקת האש. אלוף פיקוד הצפון, אמיר דרורי, דרש שתינתן לו פקודה מפורשת להגיע אל הכביש כדי שיוכל לרכז לשם כך כוחות מספיקים, אך דרישתו זו לא נתקבלה, ו"הזחילות" הקטלניות נמשכו. ההחלטות הממשלתיות המגומגמות התגלגלו לפקודות עמומות ונטולות תכלית ברורה למפקדים. אלה עמדו על ההרים בלב לבנון בלי שיהיה ברור להם מה הם בכלל עושים שם ולשם מה הם נדרשים לסכן את חייליהם.

"יורים ומערערים"

פרט לליקויים המוכרים בהפעלת הכוח ולבעייתיות הקשה בתהליכי קבלת ההחלטות בממשלה, שחלקם היה רב בקטיעת רצף הלחימה, היה עוד

התקדמות לאורך ציר החוף מצפון לאזור הנחיתה | הנחיתה באוואלי הייתה מקרה קלאסי של אי-ניצול הצלחה שלא בגין הסכנות של הכוחות הטקטיים, אלא אך ורק בשל העדרה של מטרה מערכתית שהיא נהירה להם עוד לפני תחילתה של הפעולה

ההחלטות המתשלטיות המגומגמות התגלגלו לפקודות עמומות ונטולות תכלית ברורה למפקדים. אלה עמדו על ההרים בלב לבנון בלי שיהיה ברור להם מה הם עושים שם ולשם מה הם נדרשים לסכן את חייליהם

הבוקר מנסה מטה החטיבה לקבל תשובה לשאלה לאן על החטיבה להתקדם - צפונה כדי להרחיב את שליטתנו לאורך ציר החוף ולדחוק את המחבלים לעבר ביירות, או שמא דרומה, כדי לסייע לכוחות צה"ל המנסים להתקדם לאורך ציר החוף מדרום ולפתוח את הפקק של צידון ושל עין אל-חילוה". הבלבול האסטרטגי והמערכתי הביא לכך שגם הפקודה שהתקבלה בחטיבה בצהריים לא הציבה לה יעד ברור והיא הסתפקה באמירה "לנסות ולהתקדם צפונה".²⁷ הפקודה הזאת התקבלה בחטיבה לאחר שהסורים והמחבלים כבר התעשתו מבהלת המגע הראשון, הבינו את כוונות צה"ל ותיגברו את כוחותיהם לאורך כביש החוף בואך ביירות בארבעה גדודי חי"ר.²⁸ אלה היו הכוחות שערכו בהמשך את צה"ל במשך יותר מיממה בדאמור וצפונה משם במשך יומיים בכפר סיל. היה זה מקרה קלאסי של אי-ניצול הצלחה שלא בגין הסכנות של הכוחות הטקטיים, אלא אך ורק בשל העדרה של מטרה מערכתית שהיא נהירה להם

תהליך האישור של כל שלב והמתחים הבינ-אישיים שהחלו להצטבר בגין תחושות של חוסר אמון בתוך הממשלה ובציבור חילחלו אל הכוחות הלוחמים, השפיעו על המוראל ועל הנכונות לספוג אבדות כדי לממש מטרה, שהממשלה הייתה חלוקה בנוגע אליה יותר ויותר. מקובל היה לטעון כי אי-הגעתה של אוגדת עינן לכביש נבעה מסדרה של עיכובים בפעולתה, שמקורם, כפי שטען עמונאל ולד, אך ורק בבעיות בהפעלת הכוח בקרב התקדמות בשטח הררי.²⁵ הסיבות האלה אכן שרירות וקיימות, אך מתברר כי הן כשלעצמן אינן מספיקות כדי להסביר את כלל הבעיות שבלמו את התקדמות הכוחות ליעדיהם.

עדות בולטת למצב הטקטי הבעייתי שיצרה דרך ההתנהלות הזאת של ממשלת ישראל ניתן למצוא בביצועיה של חטיבת הצנחנים בפיקודו של אל"ם יורם יאיר (יה"ה), שנחתה מצפון לצידון, בשפך נהר האוואלי, כבר ביום הראשון של המלחמה. הנחיתה המוצלחת והמפתיעה הביאה להתמוטטותו של מערך ההגנה של אש"ף בגזרת צידון ופתחה למעשה את הדרך לביירות.²⁶ אך שמכיוון שמטרת ההגעה לביירות טרם נחשפה לממשלה באותו היום, היא גם לא אישרה אותה לצה"ל, וזה גם לא הורה לחטיבה לנצל מייד את ההצלחה לשם מימוש מהיר של המטרה המערכתית, שגם הוא וגם ממשלת ישראל טרם הכירו אותה. כך מצאה החטיבה את עצמה מבוססת במקומה ללא יעד להמשך. מח"ט הצנחנים, יה"ה, מתאר זאת בספרו: "מאז שעות

גורם שתרם לתנועה האיטית של הכוחות במלחמת שלום הגליל: השפעתה של מלחמת יום הכיפורים שהתחוללה רק תשע שנים קודם לכן. המלחמה ב-1973 השפיעה בעיקר על חיילי המילואים, שכן רבים מהם לחמו בה. ההשפעה הניכרת ביותר של מלחמת יום הכיפורים הייתה בסוגיית היחס שבין חיי אדם לדבקות במשימה ובסוגיית האמון של החיילים ושל המפקדים במפקדיהם הבכירים ובממשלה. יתר על כן, ב-1982 - על רקע הזעזוע שחוללה מלחמת יום הכיפורים - הייתה ישראל לאחר מהפך פוליטי עמוק, שכתוצאה ממנו לראשונה בתולדותיה התקבלו החלטות על יציאה למלחמה שלא על-ידי דור המייסדים, כפי שהורגלו עד אז כל מפקדי צה"ל הבכירים ואף למטה מכך. 2,600 חללי 1973 ומחזליה של המלחמה - שהובלטו בתקשורת הישראלית בעוד שההישגים הוצגו - הפכו לגורם שהשפיע במודע ושלא במודע באופן משמעותי הן על מקבלי החלטות בממשלה והן על צה"ל בכל מה שנוגע לניהול המלחמה שבאה לאחריה, ב-1982. את ההשפעה של מלחמת 1973 על הלוחמים ועל תפקודם במלחמת 1982 חקרה עדנה לומסקי-פדר. מחקרה יצא לאור ב-1998 בספר "כאילו לא הייתה מלחמה".³⁰ אף שרוב הנחקרים הביעו עמדה ברורה שלפיה לא הייתה לאירועי 1973 השפעה מהותית על מהלך חייהם, הרי שלעניינו של המאמר הזה היו בקרבם לא מעטים (כ-25%) שהעידו על עצמם שמלחמת יום הכיפורים יצרה אצלם תמורות וביקורת מהותית על המודלים החברתיים שלאורם הם פעלו עד לאותה המלחמה. בהקשר של מלחמת שלום הגליל היה זה תהליך שבמקרים לא מעטים הוביל את הלוחם, לדברי החוקרת, "מצעיר שהתנדב למלחמה אחת - מלחמת יום הכיפורים - לגבר שסירב להילחם במלחמה השנייה, מלחמת לבנון".³¹ המחקר מגלה כי בקרב הקבוצה הזאת התרחשה בחינה מחדש של כל סולם הערכים שהיה מקובל אצלה עד 1973 - מה שהביא להצבת שאלות מהותיות כמו: "מה חשוב? מהו מרכזי? מהו קושי?... ומה ראוי ומה לא ראוי?" שקודם היא כלל לא דנה בהן. אחד המרואיינים, שניתן להניח כי הוא מייצג עוד אחרים כמותו, טוען כי הוא התפכח "מצדקת הדרך ומהאמון במנהיגות ומהאמון באתוס הציוני".³² קול אחר מאותה הקבוצה מוסיף: "הבנתי שאני נתון בידיהם של אנשים טיפשיים".³³ לומסקי-פדר כותבת כי "בפרפרזה על 'יורים ובוכים' של לוחמי ששת הימים, הרי שבמלחמת יום הכיפורים זו קבוצה של חיילים ש'יורים ומערערים'. בערעור טמונים הבכי וגם הביקורתיות שנשמעה חזק יותר במלחמת לבנון והמשיכה להישמע ביתר שאת גם בימי האינתיפאדה".

לממצא הזה של המחקר ניתן למצוא סימוכין

גם בביצועי הכוחות במלחמת שלום הגליל. שני ביטויים, ייתכן קיצוניים, מלמדים על כמה מהלכי הרוח ששררו בקרב כוחות המילואים לקראת מלחמת 1982 בעקבות חוויית אישיות ב-1973. אחד הנחקרים אומר: "השילוב של התנגדות פוליטית [לממשלה] ומלחמה קודמת [73] ומלחמה מטומטמת [82] הוליד אצלנו שיתוק". אמירה בוטה עוד יותר מיוחסת במחקר למי שהיה גיבור מעוטר ב-1973 ומגיד ב-1982: "אני חושב שהסכנה היא מהמח"טים למעלה. הם האויבים של החייל עד רמת מג"ד... אני חושב שאין אינטרס... לרמות שממח"ט ומעלה לשמור על אנשים. אין, אין. זה לקח שלקחתי איתי ללבנון, ולפי דעתי הוא קיבל עוד יותר חיזוק".³⁴

לומסקי-פדר כותבת, ובצדק, כי "לא ניתן אפוא להבין את הפרשנות של מלחמת שלום הגליל ללא הפרשנות של מלחמת יום הכיפורים". ואכן, כמו הדיון המובן מאליו העוסק בהשפעת תוצאותיה של מלחמת ששת הימים על מלחמת יום הכיפורים, כך גם הדיון על ביצועי צה"ל במלחמת שלום הגליל אינו יכול להתעלם מהשפעתה של המלחמה שקדמה לה. מהמ"פים ועד לאלוף הפיקוד ושר הביטחון

הלך החשוב ביותר שניתן ללמוד ממלחמת שלום הגליל, ושנלמד שוב במלחמת לבנון השנייה, הוא כי בראש ובראשונה יש להציב בפני צה"ל מטרה סבירה, שלשם השגתה יפעלו הוא ושאר זרועות הממשל בתוך גבולות המערכת המדינית והצבאית

תהא זו טעות קשה לשפוט את תפקודה של כל שדרת הפיקוד במלחמת שלום הגליל בלי להביא בחשבון את עובדת המעורבות הפיזית והרגשית של רובם המכריע בקרבות הקשים והבעייתיים של מלחמת יום הכיפורים. אל תהליך קבלת החלטות בממשלה, שהיה בעייתי מאין כמותו, ואל הבעיות הצבאיות שהקשו על רציפות הלחימה נוסף בקרב הכוחות הלך רוח שלפיו יש להטיל ספק בשיקול דעתם של מקבלי החלטות באשר הם. ההססנות והבדיקות החוזרות והנשנות של הפקודות, של מטרותן, של הצדקתן ושל אישיותן של מוריד הפקודה, שלכולן תרם ניסיון המלחמה הקודמת, הרימו גם הן תרומה שלילית חשובה לאי-העמידה במטרה, שמראש הייתה בעייתית מאוד, כפי שניסיתי להראות כאן.

סיכום

מלחמת שלום הגליל לימדה שוב כי עיתוי היציאה מהמלחמה חשוב לא פחות מעיתוי הכניסה אליה וכן שמטרת המלחמה חייבת להיגזר גם משני העיתויים האלה. נקודת ההתחלה של מלחמה ונקודת היציאה ממנה, המתרחשות במיקום שונה על צירי הזמן ובמרחבי המציאות המשתנים ללא הרף, יכולות להוביל לקביעה של מטרות שונות בתכלית באותה הזירה הגיאוגרפית של המערכה ומול אותו האויב. למרות ההישגים הצבאיים הניכרים שהושגו בה בשבוע הראשון, ובעיקר הוצאת כל הגליל מטווח האש של אש"ף לאחר שתי היממות הראשונות, הרי בעיני הציבור התקבעה התודעה שמלחמת שלום הגליל הייתה מלחמה לא מוצלחת. מקורה של תחושת אי-הצלחה נעוץ בהרחבת המהלכים הצבאיים אל מעבר לתחום הקונסנזוס, אל יעדים רחוקים, שהתוכנית למימושם סבלה ממה ששיף ויערי הגדירו "פשטנות שגבלה בתמימות".³⁵ החתירה אל היעדים האלה הביאה את צה"ל לשהייה ממושכת בטריטוריות, שהלחימה והעיסוק בהן שחקו עד דק את הישגי היממות הראשונות. בשנת 1982 הייתה התקשורת בישראל כבר פתוחה דיה ובעלת השפעה רבה הן על מקבלי החלטות והן על הכוחות המבצעים בשטח. בראשית המלחמה שמעו מפקדי היחידות ממפקדיהם הבכירים לאו דווקא את מה שמסרה להם התקשורת על החלטת ממשלתם בנוגע ליעדיה הטקטיים של המלחמה. בהמשך התברר להם שאין מדובר בתרגיל של הונאה המכוונת כלפי האויב אלא בהונאה המכוונת כלפי ממשלתם וכלפיהם. הפער בין המוצהר לבין מה שנעשה בפועל היה הסיבה והמאיץ להתפתחותו של התהליך ההרסני שבו נפרמה ונקרעה מטרת המלחמה עד כדי התפוררותה המוחלטת. במצב הזה הבין כל מפקד בדרך אחרת ועל-פי השקפתו, גם הפוליטית, את מטרת המלחמה, ורבים וטובים התחילו לערער על צדקתה. המשמעות המעשית הייתה צמיחתה הגוברת של השאלה "בעבור מה אנחנו הורגים ונהרגים?" השאלה הזאת נשאלה ביתר תוקף בכל מקום שבו גבתה המלחמה את מחירה בדם.

את "המזרח התיכון החדש" דגם 1982 אי-אפשר לייחס רק לשר הביטחון, אריאל שרון. הדגם הזה בא לעולם גם משום שלמופקדים על ניהול המערכה לא הייתה שליטה מספקת על גורמי המפתח שפעלו בתוכה.

החתירה העיקשת להשיג מטרה שהייתה רחוקה מדי הביאה לכך שזו שהייתה בת השגה - סילוק אש"ף מכל לבנון - הושגה בקושי רב, בהרבה אבדות ובשחיקת הקונסנזוס הלאומי, וזו שעליה הורתה הממשלה ושחתרה להשיב את השקט לגליל הושגה במהירות רבה, בהצלחה מלאה, במיעוט אבדות

10. סקירת התכנונים בצה"ל על-פי הרצאתו של אריאל שרון על מלחמת לבנון הראשונה במרכז למחקרים אסטרטגיים באוניברסיטת תל-אביב, אוגוסט 1987
11. שם
12. שיף ויערי, שם, עמ' 28
13. הרצאתו של אריאל שרון, אוגוסט 1987
14. שיף ויערי, שם, עמ' 381
15. שם, עמ' 119
16. ראובן אבי-רן, **מלחמת לבנון - מסמכים ומקורות ערביים**, ההוצאה לאור של משרד הביטחון, תל-אביב, 1997, עמ' 10
17. הרצאתו של אריאל שרון, אוגוסט 1987
18. שם
19. ולד, שם, הערת שוליים בעמ' 41
20. אבי-רן, שם, עמ' 10
21. ולד, שם, עמ' 42
22. הרצאתו של אריאל שרון, אוגוסט 1987
23. שם
24. אלוף יורם יאיר (יה-יה), **איתי מלבנון**, ההוצאה לאור של משרד הביטחון, עמ' 78
25. ולד, שם, עמ' 46
26. אבי-רן, שם, עמ' 111
27. אלוף יורם יאיר, שם, עמ' 34
28. אבי-רן, שם, עמ' 111
29. שיף ויערי, שם, עמ' 249
30. עדנה לומסקי-פדר, **כאילו לא הייתה מלחמה**, הוצאת מאגנס, ירושלים, 1998. על-פי דברי החוקרת עצמה סובל מחקרה, בין השאר, מהומוגניות מוחלטת של הנשאלים, שכולם "באים מרקע חברתי דומה לשלי... ילידי 1954-1954... למדו בבתי ספר אליטיסטיים ממלכתיים חילוניים... מרביתם (87%) ממוצא אשכנזי... 75% מהם אוהדי מפלגת העבודה" וכו'. כמו כן סובל המחקר ממיעוט נחקרים (63 בסך הכול) ומכך שלמעט שניים, כולם בעלי השכלה אקדמית. עם זאת, ולמרות הבעיות בתחום התקפות של מחקר כה הומוגני, הממצא החשוב ביותר של מחקרה של לומסקי-פדר הוא שבניגוד למקובל הן בציבור הישראלי והן למה שהייתה הנחת המחקר שלה לפני שהחלה בו, רוב האנשים החווים מלחמה "מנרמלים" אותה אל תוך חייהם, והיא אינה בבחינת אירוע טראומטי בעבורם.
31. שם, עמ' 48
32. שם, עמ' 58
33. שם, עמ' 60
34. שם, עמ' 57
35. שם, עמ' 383

צבא לבנון נכנס למערב-ביירות | תמונת אמין ג'מאיל מתנוסת על הטנק וחייל צה"ל מתבונן מן הצד

הלקח החשוב ביותר שניתן ללמוד ממלחמת שלום הגליל, ושנלמד שוב במלחמת לבנון השנייה, הוא כי בראש ובראשונה יש להציב בפני צה"ל מטרה סבירה, שלשם השגתה יפעלו הוא ושאר זרועות הממשל בתוך גבולות המערכת המדינית והצבאית. המטרה והמערכה שנועדה להשגתה חייבות להיות ממוקמות בתוך גבולות של מערכת שייקבעו על-פי מידת יכולתם של מקבלי ההחלטות לשלוט במשתני המערכה השונים והמשתנים. הערכת המצב לקראת מלחמת שלום הגליל התעלמה משלל של גורמי מפתח בולטים בזירת המערכה. אין לתמוה על כך שדווקא הם היו אלה שהביאו לקריסת הרעיון המערכתי כולו.

הערות

1. ראו בעיקר אצל עמנואל ולד, **קללת הכלים השבורים**, שוקן, תל-אביב, 1987
2. זאב שיף ואהוד יערי, **מלחמת שולל**, שוקן, תל-אביב, 1984, עמ' 380
3. ולד, שם, עמ' 32
4. הרצאתו של אריאל שרון על מלחמת לבנון במרכז למחקרים אסטרטגיים באוניברסיטת תל-אביב, אוגוסט 1987 <http://www.nfc.co.il/archive/0019-D-63-00.html?tag=22-48-57>
5. שיף ויערי, שם, עמ' 380
6. שם, עמ' 384
7. שם, עמ' 308
8. שם, עמ' 264
9. שם, עמ' 276

ותחת הסכמה ציבורית נרחבת. אלא שזו האחרונה נמחקה מתודעת הציבור מכיוון שאת מקומה תפס העיסוק הציבורי בצדקת המלחמה בכלל ובפרשות שהתרחשו במרחב ביירות, כמו התפטרותו של המח"ט אלי גבע, הטבח במחנות סברה ושתילה, רצח בשרי ג'מאיל ועוד.

כל אלה היו התוצר של מה שניתן לכנותו בשם "מטרה אחת יותר מדי". החדירה האלימה והפראית אל העומק הפיזי והתרבותי הרגיש של לבנון והערעור הבוטה של האיזון הפנימי העדין הקיים שם היו בסופו של דבר הרי אסון לכוח הצבאי שביצע זאת. כמו ההסתבכות האמריקנית בעיראק, שהחלה בהצלחה צבאית גדולה ב-2003, כך גם ב-1982 הייתה המטרה רחוקה מדי וסבוכה מכדי שהמבצעים יהיו מסוגלים לעמוד בה בלי שלהם עצמם לא ייגרם נזק ניכר. כמו בעיראק ב-2003 כך גם בלבנון ב-1982 - הסתפקות בהישגים צבאיים ומדיניים מוגבלים יותר הייתה מביאה להישגים רבים יותר וחוסכת אובדן חיים רבים לשווא. רעיון הנפל שחתר להקמתו בכוח של משטר אוהד לישראל בלבנון היה התקדים של רעיון הנפל שחתר להקמתו בעיראק של משטר דמוקרטי אוהד לארה"ב. ביצועיו של צה"ל, שהוא צבאה של מדינה דמוקרטית ופתוחה, קשורים קשר הדוק למידה שבה מבהירה הממשלה הממונה את מטרתה האסטרטגית הסופית של המלחמה, למידה שבה הצבא מעריך כי מדובר במטרה מציאותית ובת ביצוע, למידת ההסכמה הציבורית בנוגע אליה והחשוב ביותר: למחיר בנפש שמוכנים הממשלה והציבור לשלם כדי להשיג אותה.